

MAŁGORZATA KARKOCHA
(UNIwersytet Łódzki)*

 <https://orcid.org/0000-0002-7747-949X>

Postać Tadeusza Kościuszki na wybranych obrazach malarza krakowskiego Michała Stachowicza

Streszczenie. W artykule omówiono wybrane przedstawienia Tadeusza Kościuszki pędzla Michała Stachowicza (1768–1825) – krakowskiego malarza, rysownika i grafika, znanego głównie jako twórcę scen upamiętniających ważne wydarzenia historyczne, w szczególności związane z insurekcją kościuszkowską. Artysta ten stworzył kilkadziesiąt prac (obrazy olejne, gwasze, rysunki) ukazujących postać Naczelnika, powielanych wielokrotnie w różnych ujęciach. Są to zarówno portrety (indywidualne i grupowe), jak i sceny zbiorowe o charakterze historycznym, batalistycznym oraz alegorycznym. Na wszystkich tych kompozycjach Kościuszko jawi się jako wódz, bohater narodowy, obrońca ojczyzny, człowiek niezłomny.

Słowa kluczowe: Michał Stachowicz, Tadeusz Kościuszko, ikonografia Naczelnika, malarstwo historyczne, XVIII–XIX wiek.

Michał Stachowicz – dziś postać nieco zapomniana – był swego czasu wziętym i popularnym malarzem. Urodził się w 1768 r. w Krakowie¹ jako osiemnasty syn Stanisława (ok. 1711–1791)² – znanego drukarza, introligatora oraz księgarza, i jego drugiej żony Ludwiny z Michałkiewiczów. Nie zdobył dobrego wykształcenia artystycznego, był niemal samoukiem. Jako dziecko pobierał nauki u Piotra Molitora. W roku 1783 zapisał się na pięć lat do pracowni cechowej Kazimierza Mołodzińskiego (zm. 1795)³. „Z warsztatów tych – pisał Jerzy Dobrzycki – wyniósł znajomość rysowania głów i postaci

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Nowożytnej, e-mail: malgorzata.karkocha@uni.lodz.pl

¹ Data dzienna jest niepewna. Podaje się: 14 VIII, 28 lub 29 IX. Cf. D. Radwan, *Stachowicz Michał Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XLI, Warszawa–Kraków 2002, s. 327.

² M.W. Grzeszczuk, *Stachowicz Stanisław*, [w:] *ibidem*, s. 331–332.

³ J. Samek, *Molodziński Kazimierz*, [w:] *PSB*, t. XXI, Wrocław 1976, s. 638.

pojedynczych oraz prymitywne zasady kompozycji i perspektywy”⁴. Już po trzech latach, w 1786 r. wyzwolił się na czeladnika, a w roku następnym został mistrzem cechowym i rozpoczął praktykę zawodową. Od 1817 r. uczył rysunku w Liceum Św. Barbary, co dało mu pretekst do przedstawiania się jako profesor akademii, od roku 1822 był zaś członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i członkiem honorowym Komitetu Budowy Kopca Kościuszki. Zmarł 26 marca 1825 r. w rodzinnym mieście.

Stachowicz był artystą wielostronnym. Uprawiał malarstwo olejne, akwarele, gwasze i grafikę, tworzył dekoracje ścienne, rysował mapy geograficzne i strategiczne, zajmował się ilustrowaniem rękopisów oraz książek, działał nadto w dziedzinie rzeźby. W początkowym okresie twórczości malował głównie kompozycje religijne na zamówienie kościołów diecezji krakowskiej i prywatnych zleceniodawców, a także obrazy o tematyce ludowej. Potem zaczął odtwarzać współczesne mu wydarzenia insurekcji kościuszkowskiej i czasów Księstwa Warszawskiego. Malował portrety, pejzaże, weduty, zabytki architektury, sceny alegoryczne i rodzajowe z życia ludu krakowskiego, osobliwości przyrody, stroje ludowe i mundury wojskowe. Najbogatszy – jak się wydaje – dział jego twórczości stanowi malarstwo religijne. Wykonał wiele obrazów o treści maryjnej, hagiograficznej i biblijnej, z których zaledwie nieliczne przetrwały do dziś. Popularność przyniosły mu dekoracje malarskie pałacu biskupów krakowskich i auli Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego (niezachowane)⁵, rysunki do wielotomowego wydawnictwa *Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia*⁶, jak również kompozycje upamiętniające ważne postacie i wydarzenia historyczne, w szczególności związane z insurekcją kościuszkowską. Wszystkie te prace wyrobiły mu opinię malarza patriotycznego⁷.

⁴ Cyt. za: J. Dobrzycki, *Michał Stachowicz. W setną rocznicę śmierci*, Kraków 1925, s. 4.

⁵ Pierwsze uległy zniszczeniu w czasie pożaru miasta w 1850 r. (vide: J. Demel, *Pożar Krakowa 1850 roku*, „Rocznik Krakowski” 1952, t. XXXII, z. 3, s. 61–96), drugie podczas prac restauracyjnych gmachu Collegium Maius, podjętych około 1840 r. przez Karola Kremera, ale trwających do lat siedemdziesiątych XIX stulecia.

⁶ Vide np. J. Banach, *Michał Stachowicza „Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia”*, „Folia Historiae Artium” 1976, t. XII, s. 131–157; J.A. Nowobilski, *Mecenat artystyczny Jana Pawła Woronicza w Krakowie*, Kraków 2002, s. 270–280.

⁷ Więcej na temat Stachowicza i jego twórczości vide: D. Radwan, *op. cit.*, s. 327–331; [L. Buszar], *Michał Stachowicz*, „Tygodnik Ilustrowany” 1860, t. I, nr 28, s. 241–242; A. Grabowski, *Michał Stachowicz i jego prace*, „Czas” 1866, nr 167 (26 VII), s. 1; idem, *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, wyd. S. Estreicher, t. II, Kraków 1909, s. 130–140; J. Dobrzycki, *op. cit.*; E. Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. II, Warszawa 1851, s. 201–212; t. III, Warszawa 1857, s. 402–403; J. Banach, *Michał Stachowicza prace o Krakowie w latach Księstwa Warszawskiego*, [w:] *Kraków w czasach Księstwa Warszawskiego. Materiały sesji naukowej z okazji dni Krakowa w roku 1988*, red. J.M. Małecki, Kraków 1989, s. 77–98; K. Kabacińska, *Dziecko na wybranych przedstawieniach ikonograficznych Michała Stachowicza (1768–1825)*, „Studia Edukacyjne” 2010, nr 12,

Na temat estetyki i wartości artystycznej dzieł M. Stachowicza można długo dyskutować. Część badaczy krytykuje go za „błędy rysunkowe, perspektywiczne i kompozycyjne”⁸, inni dostrzegają swoiste piękno w niezbyt wyszukanej, nierzadko nieudolnej formie jego przedstawień, zwracają uwagę na żywość obserwacji i bezpośredniość naiwnie wyrażanych emocji⁹. Pozostawmy jednak tę kwestię na boku.

Michał Stachowicz wykonał kilkadziesiąt obrazów i rysunków ukazujących postać bohatera narodowego – Tadeusza Kościuszki (1746–1817). Dokładna ich liczba nie jest możliwa do wskazania, albowiem nie wszystkie prace artysty zachowały się do dziś. Nie wszystkie też zostały rozpoznane, gdyż nie zawsze sygnował on swoje dzieła. Tak imponująca, należy przyznać, liczba przedstawień o interesującej nas tematyce wynika z tego, że Stachowicz wielokrotnie powtarzał niektóre kompozycje, zaspokajając tym samym stale rosnące zapotrzebowanie na prace o tematyce patriotycznej.

Najbardziej bodaj znane dzieło omawianego artysty – zachowane w kilkunastu replikach – to *Przysięga Kościuszki na Rynku krakowskim*¹⁰. Scena ukazuje niezwykle ważny dla narodu polskiego moment – ogłoszenie Kościuszki w dniu 24 marca 1794 r. najwyższym i jedynym naczelnikiem powstania narodowego. W Muzeum Narodowym w Krakowie znajduje się obraz olejny (wym. 120 x 179 cm) namalowany na zamówienie rajców miasta Krakowa najpewniej w 1821 r. (il. 1). Centralną postacią omawianej kompozycji jest oczywiście wódz

s. 181–200; zwłaszcza zaś Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz (1768–1825) krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, t. I–II, Warszawa 2011.

O zespołach i pojedynczych dziełach tego artysty *vide* choćby: J. Dobrzycki, *Dzieje Almae Matris pędzla Michała Stachowicza*, Kraków 1925; D. Radwan, *Uczony w pracowni – portret Andrzeja Auera autorstwa Michała Stachowicza*, „Krzysztofony. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2002, nr 21, s. 59–63; Z. Anusik, M. Karkocha, *Obrazy Michała Stachowicza w kościele parafialnym w Rembieszycach*, [w:] *Acta Artis. Studia ofiarowane Profesor Wandzie Nowakowskiej*, red. A. Pawłowska, E. Jedlińska, K. Stefański, Łódź 2016, s. 195–211; M. Karkocha, *Obraz „Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny” w kościele parafialnym w Rembieszycach. Dzieje jednego zabytku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 2, s. 273–283 [= *The painting „Assumption of the Blessed Virgin Mary” in the parish church in Rembieszce. The history of one artefact*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 3, s. 271–281].

⁸ Cyt. za: J. Dobrzycki, *op. cit.*, s. 21.

⁹ H. Blumówna, *Motyw rodzajowy w polskim rysunku XIX wieku*, Warszawa 1957, s. 15.

¹⁰ Przedstawienia o tej tematyce zachowały się m.in. w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie (gwasze, niedatowane), nr inw. Rys. Pol. 709 i Rys. Pol. 8703; Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (gwasz, 1797), nr inw. 723/II; Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie (gwasze, akwarele, 1795? i 1804), nr inw. 7373 MW i 50879; Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie (gwasz, akwarela, 1800), nr inw. K 1103; Zamku Królewskim w Warszawie (akwarela, gwasz, 1796), nr inw. 1776. Cf. J. Polaczek, *Rola plastyki w narodzinach i kształtowaniu się legendy kościuszkowskiej*, [w:] *Kościuszkowo w oczach artystów i historyków. Materiały sesji zorganizowanej z okazji dwóchsetlecia insurekcji kościuszkowskiej przez Oddział Warszawski Stowarzyszenia Historyków Sztuki 19 kwietnia 1994 roku*, red. E. Biernacka, Warszawa 1995, s. 34, przyp. 25; Z. Michałczyk, *op. cit.*, t. I, s. 77–78 (tam też wykaz niezachowanych prac tej treści).

– Tadeusz Kościuszko – z wzniesioną prawicą, powtarzający odczytywaną przez szambelana Aleksandra Linowskiego rotę przysięgi. Obok widoczny jest inny bohater insurekcji – Józef Wodzicki, szef 2 regimentu pieszego (w mundurze z 1792). Na drugim planie cały ów regiment z doboszami i chorągwiami. Z przodu, po prawej, stoją oficerowie kilku rodzajów broni (m.in. 7 i 9 regiment pieszy, kawaleria narodowa i pułk straży przedniej koronnej). Wydarzeniu przypatrują się licznie zebrani na Rynku Głównym, ubrani w odświętne stroje przedstawiciele różnych stanów: mieszczaństwo, szlachta, duchowieństwo, którym towarzyszą dzieci. W tle widać szczegółowo odmalowaną architekturę: w centrum dawny gmach ratusza z wieżą, za nim Sukiennice i kramy, w oddali zaś wieże kościoła Mariackiego. Dodajmy, jako swego rodzaju ciekawostkę, że próbując przedstawić jak najszerszą perspektywę krakowskiego Rynku, malarz ukazał wydarzenie z dwóch różnych punktów obserwacji. Widok od strony lewej rysowany był z wylotu ulicy Szewskiej, natomiast punkt obserwacji po stronie prawej znajdował się w bramie kamienicy Pod Baranami¹¹. Stachowicz – naoczny świadek zdarzeń – powtarzał omawianą kompozycję wielokrotnie (od roku 1794 lub 1795), w różnych technikach, przeważnie jednak gwaszem¹².

Nieco inną wersję tego samego tematu zrealizował artysta w 1818 r. Zlecono mu przygotowanie czterech ozdobnych paneli dekorujących katafalk z trumną Naczelnika, ustawiony w katedrze wawelskiej podczas uroczystości pogrzebowych. Formy *castrum doloris* znamy m.in. z obrazu Teodora Baltazara Stachowicza (1800–1873)¹³, syna i ucznia bohatera niniejszego szkicu¹⁴. Treść malowideł nawiązywała do najważniejszych momentów z życia generała w chłopskiej sukmanie, objaśnionych w inskrypcjach. Na ścianie przedniej umieszczona była *Apoteoza Kościuszki* (164 x 180 cm), na tylnej *Kościuszko wśród żołnierzy polskich we Francji* (165 x 181 cm), na bokach – przysięga na Rynku w Krakowie (183,5 x 300 cm) oraz nadanie Kościuszcze przez Jerzego Waszyngtona Orderu Cyncynata (163 x 300 cm). Obrazy te – malowane temperą na płótnie, *en grisaille*

¹¹ Cf. M. Bogdanowska, *Historia malowana, czyli opowieść o insurekcji kościuszkowskiej w obrazach Michała Stachowicza*, „Biuletyn Informacyjny PKN ICOMOS” 2017, nr 1 (36), s. 33.

¹² Cf. H. Blak, B. Małkiewicz, E. Wojtałowa, *Malarstwo polskie XIX wieku*, Kraków 2001, s. 333; Z. Michałczyk, *op. cit.*, t. I, s. 94, przyp. 335. Dodajmy niejako na marginesie, że podobne w tytule i treści jest dzieło Franciszka Smuglewicza (1745–1807), mające również liczne repliki. Zbigniew Michałczyk dowodzi, że Stachowicz był pierwszym twórcą sięgającym po temat przysięgi Kościuszki, Smuglewicz zaś był jego naśladowcą i artystycznym kontynuatorem. Cf. Z. Michałczyk, *op. cit.*, t. I, s. 93–94; i d e m, *Wczesna ikonografia Tadeusza Kościuszki i jej społeczny kontekst w Krakowie przed 1800 r. i XIX w.: Franciszek Smuglewicz a Michał Stachowicz*, [w:] *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vizualinėje kultūroje*, Vilnius 2010, s. 517–531.

¹³ Cf. D. Radwan, *Stachowicz Teodor Baltazar*, [w:] *PSB*, t. XLI, s. 332–333.

¹⁴ *Praca Katafalk Kościuszki w katedrze na Wawelu*, 1818 r., w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. II-a-533; wielokrotnie publikowana, m.in. w: A. Budziałek, *Galera Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach – przewodnik*, Kraków 2012, s. 57; H. Widacka, *Katafalk Tadeusza Kościuszki*, „Spotkania z Zabytkami” 2009, nr 10, s. 9; Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz...*, t. II, s. 162.

1. M. Stachowicz, *Przysięga Kościuszki na Rynku Głównym w Krakowie*, około 1821, olej na płótnie, 120 x 179 cm, Muzeum Narodowe w Krakowie

2. M. Stachowicz, *Przysięga Tadeusza Kościuszki na Rynku krakowskim*, 1797, gwasz, 50 x 75,5 cm, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

– przeszły burzliwe losy¹⁵, nim trafiły jako dar (1915) do Muzeum Narodowego w Krakowie. Dwa ostatnie w latach 2016–2017 poddano zabiegom konserwatorskim, po czym krótko (25 kwietnia – 7 maja 2017) były prezentowane w Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach. Pozostałe były konserwowane jeszcze w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia¹⁶.

Scena przysięgi (il. 3) ukazana została zupełnie inaczej niż w pozostałych dziełach malarza. Zniknęły elementy rodzajowe, rozległa panorama krakowskiego Rynku, nieprzebrane tłumy, a wydarzenia przedstawiono w sposób monumentalny, utrzymany w konwencji klasycznej, na jednolitym, neutralnym tle. Główny bohater ukazany został jak na pierwowzorze – w ujęciu z profilu, z wbitym w niebo wzrokiem i uniesioną prawicą. Również układ póź Linowskiego i Wodzickiego jest powtórzeniem wcześniejszych kompozycji, różnice zachodzą jedynie w szczegółach. Wśród stojących rozpoznać można najważniejszych uczestników zdarzenia, członków przysiężenia patriotycznego: Gabriela Tyszkiewicza, generała majora krakowskiej milicji (pierwszy z lewej), gen. Józefa Zajączka (na drugim planie, między Wodzickim a Linowskim), gen. Franciszka Paszkiewicza (po prawej za Kościuszką, przedstawiony *en face*) i Filipa Nereusza Lichockiego, ówczesnego prezydenta Krakowa (na pierwszym planie, ukazany jako zażyły szlachcic w kontuszu). W scenie nie mogło zabraknąć kosynierów, których artysta umieścił skrajnie po prawej. Obraz opatrzony został podpisem: „SACRAMENTUM HEROIS PRO PATRIA” („Przysięga Bohatera Ojczyźnie”)¹⁷.

Interesująco przedstawia się malowidło ukazujące epizod z Francji (il. 4), spopularyzowany w dziewiętnastowiecznej kulturze przez Marca-Antoine’a Julliena de Paris¹⁸. Scena, według Z. Michalczyka, tak oto się tłumaczy: „W 1814 r. polscy żołnierze, walczący już w wojskach koalicji antynapoleońskiej, mieli ponoć

¹⁵ Więcej na ten temat *vide*: *Malarstwo polskie z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie w Pałacu Prezydenckim*, [katalog wyst. w Pałacu Prezydenckim w Warszawie, styczeń 2015 – czerwiec 2016], Kraków 2015, s. 109; H. Widaćka, *op. cit.*, s. 9–10.

¹⁶ Pokaz konserwatorski obrazów Stachowicza, <http://mnk.pl/wystawy/pokaz-konserwatorski> (dostęp: 15 VI 2018).

¹⁷ *Cf. Katalog Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 1907, poz. 1175–1176, s. 69; *Malarstwo polskie z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie...*, s. 119–121; Z. Michalczyk, *Michał Stachowicz...*, t. I, s. 144; H. Widaćka, *op. cit.*, s. 10–11; K.K. Daszyk, „Bo imię jego jest Polska”. *Tadeusz Kościuszko w patriotycznej legendzie i politycznym micie czasów porozbiorowych (esej historyczny)*, Kraków 2018, s. 66.

¹⁸ Marc-Antoine Jullien de Paris (1775–1848) – rewolucjonista francuski, pedagog, autor licznych prac z zakresu historii, filozofii i pedagogiki, w tym *Rys życia wodza polskiego Tadeusza Kościuszki z francuskiego Pana Jullien, z dodaniem opisu sprowadzenia zwłok Bohatyrza do Krakowa i złożenia onych w grobach Królów Polskich*, [Kraków] 1819. *Cf.* M. Głazewski, *Marc-Antoine Jullien de Paris – od utopii heroicznej do pedagogiki porównawczej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2015, nr 2, s. 9–37.

rabować miasteczko Cugny niedaleko Berville. W jednym z mieszkańców rozpoznali nagle Kościuszkę, który zgromił ich, że oto Polacy, walczący niegdyś pod jego rozkazami, dopuszczają się podobnych czynów niegodnych ludzi, »którzy wolnymi byli«. Żołnierze padli na kolana, błagając dawnego wodza o przebaczenie, a miasteczko uniknęło smutnego losu. Historia ma charakter legendarny – Cugny zostało ocalone za sprawą Naczelnika, a motyw rozpoznania dawnego wodza przez żołnierzy budzi skojarzenia z historią Belizariusza. Fakt umieszczenia tej kompozycji na katafalku nadaje jej rysy hagiograficzne¹⁹. Napis objaśniający głosi: „NOMEN HEROIS INTER HOSPITES VENERANDUM” („Imię bohatera między innymi uszanowane”)²⁰.

Frontową ścianę katafalku zdobiło malowidło ze sceną alegoryczną (il. 5), przedstawiającą personifikację Ojczyzny w żałobnej szacie, z koroną na głowie, która przysiadła na stopniach pomnika Kościuszki i obejmując urnę grobową, oplakuje śmierć swego obrońcy. U jej stóp widnieje tarcza herbowa z wizerunkiem ukoronowanego orła – godłem Polski. Pośrodku kompozycji, na wyższym stopniu obelisku, umieszczono owalny portret Naczelnika, ukazujący go w popiersiu, ubranego w stylizowaną czamare, przepasanego szarfą generalską, z przypiętymi do piersi odznaczeniami otrzymanymi za kampanię 1792 r. (ordery Orła Białego i Virtuti Militari). Anioł Sławy wieńczy wizerunek bohatera aureolą z siedmiu gwiazd. Dopowiedzmy, że nad obrazem znajduje się napis: „HEROIS GENIUM FAMA IMMORTALIBUS ADDIT” („Sława wprowadza między nieśmiertelnych geniusza Bohatera”), inskrypcja pod obrazem zaś głosi: „RELIQUIAS CINERUM PATRIA GRATIA FOVET” („Wdzięczna Ojczyzna przechowuje resztki popiołów”)²¹.

Inną sceną z udziałem bohatera dwóch kontynentów jest *Wzięcie Kościuszki do niewoli w bitwie pod Maciejowicami*. Kompozycję tę, jak wiele innych, Stachowicz powtarzał kilkakrotnie. Zachował się obraz olejny z 1814 r. (zbiory Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz rysunek stanowiący część dekoracji pałacu biskupiego w Krakowie (1821)²². Scena ukazuje moment ranienia Naczelnika w bitwie. Ten wstaje z leżącego na ziemi konia i trzymając cugle w lewej ręce, prawą unosi szablę, chcąc zasłonić się przed ciosem rosyjskiego oficera. Z lewej strony ukazani zostali trzej Kozacy z pikami, w tle tocząca się bitwa.

¹⁹ Cyt. za: Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz...*, t. I, s. 144.

²⁰ Cf. *Malarstwo polskie z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie...*, s. 122–125; H. Widacka, *op. cit.*, s. 11; K.K. Daszyk, *op. cit.*, s. 66–71. Dodajmy w tym miejscu, że postać mężczyzny z kapeluszem w ręku jest prawdopodobnie autoportretem malarza.

²¹ Cf. H. Blak, B. Małkiewicz, E. Wojtałowa, *Nowoczesne malarstwo polskie. Katalog zbiorów*, cz. 1 (*Malarstwo polskie XIX wieku*), Kraków 2001, s. 332, poz. 920; *Malarstwo polskie z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie...*, s. 114, il. na s. 115; K.K. Daszyk, *op. cit.*, s. 75.

²² Cf. Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz...*, t. I, s. 97; t. II, s. 56, 74, 106, 142, il. 233.

3. M. Stachowicz, *Przysięga Kościuszki*, 1818, tempera na płótnie, 183,5 x 300 cm, Muzeum Narodowe w Krakowie

4. M. Stachowicz, *Kościuszko wśród legionistów polskich we Francji*, 1818, tempera na płótnie, 165 x 181 cm, Muzeum Narodowe w Krakowie

5. M. Stachowicz, *Aptoteza Kościuszki*, 1818, tempera na płótnie, 164 x 180 cm, Muzeum Narodowe w Krakowie

Oprócz realistycznych scen historycznych krakowski malarz tworzył także kompozycje alegoryczne o ogromnej dramaturgii. Jego obraz *Kościuszko ratujący Polskę przed grobem* – znany także jako *Grób Ojczyzny* – wyobraża ubraną na białą niewiastę uosabiającą Polskę, wpędzaną do grobu przez targowiczán, podczas gdy inni przygotowują kamienną płytę do przywalenia grobowca²³. Uwziętienie

²³ Możliwość identyfikacji osób ukazanych na obrazie zawdzięczamy notatce Ambrozego Grabowskiego: „Osoby odwalające kamień grobowy, do którego [sic!] chcą wepchnąć Ojczyznę, są:

6. M. Stachowicz, *Kościusko ratujący Polskę przed grobem (Grób Ojczyzny)*, około 1794, 29,6 x 41 cm, Muzeum Narodowe w Krakowie

w mogile Polonii uniemożliwia Kościusko, który odpycha ją lewą dłonią, prawą zaś wskazuje na pomnik, ukazujący go w pozie Archanioła Michała²⁴, z szablą uniesioną nad głową i Konstytucją 3 maja w ręce. Z piedestału pomnika spadają dwie złote korony, a anioł z opuszczoną pochodnią (symbolizującą śmierć i wojnę) spędza czarne orły mocarstw rozbiorowych: pruskiego i dwugłowego rosyjskiego²⁵. Zachowały się dwie wersje tego tematu: niedatowany obraz

1. Złotnicki, poseł z Wołynia; 2. Szczęsny Potocki; 3. Hetman Branicki; 4. Józef Kossakowski, biskup. Ojczyznę wpychają do grobu; 5. Raczyński; 6. Suchodolski; 7. Ożarowski; 8. Szweykowski. Dziwiące się tej bezczynności; 9. Wilga; 10. Ignacy Potocki i wielu innych”. Cyt. za: A. Ryszkiewicz, *Alegorie i satyra na kilka momentów z historii Polski przełomu XVIII i XIX wieku*, [w:] *Ikonografia romantyczna. Materiały Symposium Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Nieborów, 26–28 czerwca 1975 r.*, red. M. Poprzęcka, Warszawa 1977, s. 235, 238.

²⁴ Niektórzy upatrują w tej rzeźbie ducha Kościuszki lub geniusza. *Vide np.* Z. Michalczyk, *Michał Stachowicz...*, t. I, s. 97.

²⁵ *Cf.* H. Widacka, *Alegoria upadku ojczyzny po trzecim rozbiorze*, http://www.wilanow-palac.pl/alegoria_upadku_ojczyzny_po_trzecim_rozbiorze.html (dostęp: 2 VI 2018); W. Okoń, *Ikonografia Tadeusza Kościuszki – wybrane zagadnienia*, „Roczniki Humanistyczne” 1995, t. XIII, z. 4, s. 85; Z. Michalczyk, *Grób Ojczyzny*, „Spotkania z Zabytkami” 2005, nr 10, s. 20; A. Ryszkiewicz, *op. cit.*, s. 234–238; M. Górska, *Polonia – Respublica – Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, Wrocław 2005, s. 376 i n.

7. M. Stachowicz, *Tadeusz Kościuszko na koniu*,
olej na płótnie, 46 x 42,5 cm, zbiory prywatne (?)
Źródło: [http://www.artinfo.pl/aukcje/michal-stachowicz/
tadeusz-kosciuszko-na-koniu](http://www.artinfo.pl/aukcje/michal-stachowicz/tadeusz-kosciuszko-na-koniu)

olejny (wym. 46 x 59 cm) i gwasz na papierze z około 1794 r. Obie te prace, różniące się nieznacznie układem póz i gestykulacją postaci, znajdują się w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie²⁶.

Stachowicz malował również portrety bohatera niniejszego szkicu. Przeważnie są to wyobrażenia Naczelnika na galopującym koniu, ubranego w mundur i czapkę, z charakterystycznym zadartym nosem, w lekkim półuśmiechu i o młodzieńczym wyrazie twarzy (il. 7). Wizerunki tego typu znajdują się w kilku polskich muzeach oraz w zbiorach prywatnych²⁷. Drugą grupę stanowią przed-

²⁶ Gmach Główny, nr inw. III-r.a-10 496; Galeria Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach, nr inw. II-a-1104.

²⁷ Ich wykaz podaje Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz...*, t. I, s. 80. Do tej grupy należy zaliczyć także pracę *Tadeusz Kościuszko i Aleksander Limanowski na czele wojska z 1796 r.*, przechowywaną w dawnym lwowskim Ossolineum (Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka), nr inw. 24141.

8. M. Stachowicz, portret Tadeusza Kościuszki, miniatura, Muzeum Narodowe w Krakowie

Źródło: Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz (1768–1825) krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, t. II, Warszawa 2011, s. 383

stawienia Kościuszki w popiersiu lub półpostaci, zwykle w profilowym ujęciu (jak na monetach rzymskich), z szablą lub bez niej. Przykładem może być miniatura malowana na papierze ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie (il. 8). Wyobraża ona popiersie bohatera narodowego z profilu, z odkrytą głową i bujnym włosom, w mundurze generała amerykańskiego, ujmującego oburącz szablę jakby w geście do przysięgi. Dookoła biegnie napis: „Tadeusz Kościuszko Naywyższy Naczelnik Siły Zbrojny Narodowy. R.P. 1794 d. 24 kwiet.”²⁸

Reasumując, Tadeusz Kościuszko był bohaterem licznych prac Michała Stachowicza. Są to zarówno portrety, jak i sceny zbiorowe – a nawet tłumne – o charakterze historycznym, batalistycznym oraz alegorycznym. W kompozycjach wielofigurowych krakowski artysta nie dbał o szczegółowe odwzorowanie postaci, ukazywał jedynie ich rys, najczęściej zresztą w ruchu²⁹. Malując podobizny, starał się oddać fizjonomię modela, a nawet dążył do jego gloryfikacji. Kościuszko na obrazach Michała Stachowicza jawi się jako wódz, bohater, obrońca ojczyzny, wyzwoliciel narodu, człowiek niezłomny, symbolizujący godność i wolność człowieka.

²⁸ Cf. M. Gumowski, *Portrety Kościuszki*, Lwów 1917, s. 35 oraz ryc. 17 (tam informacja, że miniatury Kościuszki wykonane przez Stachowicza znajdowały się w wielu zbiorach). Dodajmy w tym miejscu, że kompozycja ta wzorowana jest na rytowanym portrecie Kościuszki autorstwa Edme’a Quenedeya, powstałym na zamówienie samego Naczelnika. Cf. Z. Michałczyk, *Michał Stachowicz...*, t. I, s. 92; M. Gumowski, *Studia ikonograficzne do dziejów polskich*, t. I (*Tadeusz Kościuszko*), Lwów 1917, s. 38; J. Polaczek, *op. cit.*, s. 20–21.

²⁹ Zwrócił na to uwagę już Emmanuel Świeykowski w komentarzu do *Katalogu malowideł / rysunków / sztychów i litografii Michała Stachowicza wystawionych w salach sukienic / staraniem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*, oprac. E. Świeykowski, Kraków 1901, s. VII.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Jullien de Paris M.-A., *Rys życia wodza polskiego Tadeusza Kościuszki z francuskiego Pana Jullien, z dodaniem opisu sprowadzenia zwłok Bohatyra do Krakowa i złożenia onych w grobach Królów Polskich*, [Kraków] 1819.

OPRACOWANIA

- [Buszar L.], *Michał Stachowicz*, „Tygodnik Ilustrowany” 1860, t. I, nr 28, s. 241–242.
- Anusik Z., Karkocha M., *Obrazy Michała Stachowicza w kościele parafialnym w Rembieszycach*, [w:] *Acta Artis. Studia ofiarowane Profesor Wandzie Nowakowskiej*, red. A. Pawłowska, E. Jedlińska, K. Stefański, Łódź 2016, s. 195–211.
- Banach J., *Michała Stachowicza „Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia”*, „Folia Historiae Artium” 1976, t. XII, s. 131–157.
- Banach J., *Michała Stachowicza prace o Krakowie w latach Księstwa Warszawskiego*, [w:] *Kraków w czasach Księstwa Warszawskiego. Materiały sesji naukowej z okazji dni Krakowa w roku 1988*, red. J.M. Małecki, Kraków 1989, s. 77–98.
- Blak H., Małkiewicz B., Wojtałowa E., *Malarstwo polskie XIX wieku*, Kraków 2001.
- Blak H., Małkiewicz B., Wojtałowa E., *Nowoczesne malarstwo polskie. Katalog zbiorów*, cz. 1 (*Malarstwo polskie XIX wieku*), Kraków 2001.
- Blumówna H., *Motyw rodzajowy w polskim rysunku XIX wieku*, Warszawa 1957.
- Bogdanowska M., *Historia malowana, czyli opowieść o insurekcji kościuszkowskiej w obrazach Michała Stachowicza*, „Biuletyn Informacyjny PKN ICOMOS” 2017, nr 1 (36), s. 31–35.
- Budziałek A., *Galera Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach – przewodnik*, Kraków 2012.
- Daszyk K.K., *„Bo imię jego jest Polska”. Tadeusz Kościuszko w patriotycznej legendzie i politycznym micie czasów porozbiorowych (esej historyczny)*, Kraków 2018.
- Demel J., *Pożar Krakowa 1850 roku*, „Rocznik Krakowski” 1952, t. XXXII, z. 3, s. 61–96.
- Dobrzycki J., *Dzieje Almae Matris pędzla Michała Stachowicza*, Kraków 1925.
- Dobrzycki J., *Michał Stachowicz. W setną rocznicę śmierci*, Kraków 1925.
- Głazurewski M., *Marc-Antoine Jullien de Paris – od utopii heroicznej do pedagogiki porównawczej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2015, nr 2, s. 9–37.
- Górska M., *Polonia – Respublica – Patria. Personifikacja Polski w sztuce XVI–XVIII wieku*, Wrocław 2005.
- Grabowski A., *Michał Stachowicz i jego prace*, „Czas” 1866, nr 167 (26 VII), s. 1.
- Grabowski A., *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, wyd. S. Estreicher, t. II, Kraków 1909.
- Grzeszczuk M.W., *Stachowicz Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLI, Warszawa–Kraków 2002, s. 331–332.
- Gumowski M., *Portrety Kościuszki*, Lwów 1917.
- Gumowski M., *Studia ikonograficzne do dziejów polskich*, t. I (*Tadeusz Kościuszko*), Lwów 1917.
- Kabacińska K., *Dziecko na wybranych przedstawieniach ikonograficznych Michała Stachowicza (1768–1825)*, „Studia Edukacyjne” 2010, nr 12, s. 181–200.

- Karkocha M., *Obraz „Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny” w kościele parafialnym w Rembieszycach. Dzieje jednego zabytku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 2, s. 273–283 [= *The painting „Assumption of the Blessed Virgin Mary” in the parish church in Rembieszyce. The history of one artefact*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 3, s. 271–281].
- Katalog malowideł / rysunków / sztychów i litografii Michała Stachowicza wystawionych w salach sukienic / staraniem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa*, oprac. E. Świecowski, Kraków 1901.
- Katalog Muzeum Narodowego w Krakowie*, Kraków 1907.
- Malarstwo polskie z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie w Pałacu Prezydenckim*, [katalog wyst. w Pałacu Prezydenckim w Warszawie, styczeń 2015 – czerwiec 2016], Kraków 2015.
- Michalczyk Z., *Grób Ojczyzny*, „Spotkania z Zabytkami” 2005, nr 10, s. 20–21.
- Michalczyk Z., *Michał Stachowicz (1768–1825) krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*, t. I–II, Warszawa 2011.
- Michalczyk Z., *Wczesna ikonografia Tadeusza Kościuszki i jej społeczny kontekst w Krakowie przełomu XVIII i XIX w.: Franciszek Smuglewicz a Michał Stachowicz*, [w:] *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vizualinėje kultūroje*, Vilnius 2010, s. 517–531.
- Nowobilski J.A., *Mecenat artystyczny Jana Pawła Woronicza w Krakowie*, Kraków 2002.
- Okoń W., *Ikonografia Tadeusza Kościuszki – wybrane zagadnienia*, „Roczniki Humanistyczne” 1995, t. XIII, z. 4, s. 77–101.
- Polaczek J., *Rola plastyki w narodzinach i kształtowaniu się legendy kościuszkowskiej*, [w:] *Kościuszko w oczach artystów i historyków. Materiały sesji zorganizowanej z okazji dwóchsetlecia insurekcji kościuszkowskiej przez Oddział Warszawski Stowarzyszenia Historyków Sztuki 19 kwietnia 1994 roku*, red. E. Biernacka, Warszawa 1995, s. 19–36.
- Radwan D., *Stachowicz Michał Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLI, Warszawa–Kraków 2002, s. 327–331.
- Radwan D., *Stachowicz Teodor Baltazar*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLI, s. 332–333.
- Radwan D., *Uczony w pracowni – portret Andrzeja Auera autorstwa Michała Stachowicza*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2002, nr 21, s. 59–63.
- Rastawiecki E., *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. II, Warszawa 1851.
- Rastawiecki E., *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. III, Warszawa 1857.
- Ryszkiewicz A., *Alegorie i satyry na kilka momentów z historii Polski przełomu XVIII i XIX wieku*, [w:] *Ikonografia romantyczna. Materiały Sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Nieborów, 26–28 czerwca 1975 r.*, red. M. Poprzęcka, Warszawa 1977, s. 227–249.
- Samek J., *Mołodziński Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Wrocław 1976, s. 638.
- Widacka H., *Katafalk Tadeusza Kościuszki*, „Spotkania z Zabytkami” 2009, nr 10, s. 8–12.

NETOGRAFIA

<http://mnk.pl/wystawy/pokaz-konserwatorski> (dostęp: 15 VI 2018).

Widacka H., *Alegoria upadku ojczyzny po trzecim rozbiórce*, http://www.wilanow-palac.pl/alegoria_upadku_ojczyzny_po_trzecim_rozbiorze.html (dostęp: 2 VI 2018).

MALGORZATA KARKOCHA

**The figure of Tadeusz Kościuszko in selected paintings by the Cracow painter
Michał Stachowicz**

In the article, the Author discussed selected images of Tadeusz Kościuszko by Michał Stachowicz (1768–1825) – a painter, drawer and graphic artist from Cracow, known mainly as the creator of scenes commemorating important historical events, in particular related to the Kościuszko Uprising. The artist has created several dozen works (oil paintings, gouaches, drawings) showing the figure of the Chief, repeated many times in different shots. These are both portraits (individual and group) as well as collective, historical, battle and allegorical scenes. On all these compositions, Kościuszko appears as a commander, national hero, defender of the Homeland, a steadfast man.

Keywords: Michał Stachowicz, Tadeusz Kościuszko, iconography of the Chief, historical paintings, 18th–19th centuries.